

Interview met Joke J. Hermsen over Blindgangers in de Opzij (februari 2012).

interview door Daphne van Faasen:

'Even nog een mailtje aftikken - een seconde nog,' Joke Hermsen (50) - zwart kort jurkje, hoge laarzen buigt zich over haar antiek houten bureau dat tegen de achterwand van haar negentiende-eeuwse Amsterdamse benedenwoning staat. Zoef - zegt Outlook. Haar iPhone rinkelt vrijwel direct daarop. 'Nou, alleen deze nog dan, daarna zet ik alle apparaten uit, hoor!' Op de schoorsteenmantel een Afrikaans beeld, aan de muur een Armando. Net als de personages uit nieuwe roman Blindgangers staat de filosofe-schrijfster op het punt om voor twee weken naar een vakantiehuis af te reizen - een huis zonder tv, internet of telefoonbereik. Innerlijke noodzaak - om een paar keer per jaar het rumoer van de wereld buiten te kunnen houden zodat er leegte kan ontstaan waarin reflectie mogelijk is. Ze schreef er anderhalf jaar geleden een essayistisch boek over Stil de tijd, dat onverwacht een bestseller bleek. 'Nog altijd geef ik twee a drie keer per week een lezing over dit onderwerp. Dan is er dus wel iets aan de hand met een samenleving.'

Dit zal het eerste interview worden dat ze geeft over haar nieuwe boek. Sinds eerder deze week de proefdrukken zijn verzonden, staat de telefoon roodgloeiend voor andere interviewafspraken: opnieuw lijkt ze een onderwerp bij de kop te hebben dat mensen raakt, dat de tijdgeest vangt.

In Blindgangers komt een clubje oude studievrienden - vroeger lid van het studiegenootschap Nil desperandum een weekend bij elkaar in een vakantiehuis in Drenthe. Moe, gejaagd, opgeslorpt door dagelijkse besognes en door twijfels over relaties en carrières strijken ze neer om tot het besef te komen dat er nauwelijks nog echt iets is dat hen bindt; dat ze elkaar een beetje zijn kwijtgeraakt en, erger, zichzelf eigenlijk ook. Maar hoe maatschappijkritisch haar boek ook lijkt, Hermsen is geen cultuurpessimist. 'Ik wil een vergezicht bieden - een uitweg. Dat is wat kunst moet zijn. Wat te doen tegen het materialisme en nihilisme? Maar het is ook een boek over de liefde: hoe kunnen we onze liefde anders vormgeven dan in het beklemmende huwelijk? Want niets kan zoveel creativiteit losmaken als liefde en erotiek.'

De personages in je boek, onder andere een neurochirurg, een ontslagen universitair docent filosofie, een schrijfster en zangeres staan voor de jachtige hoogopgeleide veertigers en vijftigers. Die gejaagdheid maakt ons oppervlakkig, zeg je. 'Onze aandacht wordt steeds doorbroken door sms'jes, mails, telefoontjes - kortom door mensen die er niet zijn. Die blijven onze aandacht opeisen. Het maakt ons rusteloos en oppervlakkig. We kunnen ons nergens langdurig in verdiepen, we worden continue gestoord. We kunnen niet meer eindeloos lang in een boek wegzakken, niet meer echt diep nadenken. Herinner je je nog die eindeloze zondagen uit je kindertijd

waarin je je kapot verveelde? Dat hebben kinderen niet meer. Er is altijd afleiding, terwijl ik denk dat die verveling heel zinvol was. Al die dagdromen, het boeken lezen, het mijmeren en bedenken wat je eens zou kunnen doen: ik ben ervan overtuigd dat toen de bodem werd gelegd voor mijn levendige binnenwereld en creativiteit. Het gebrek aan stilte weerhoudt ons er van vragen aan onszelf te stellen. Maar ook ons contact met de mensen die lijfelijk aanwezig zijn wordt er oppervlakkiger door. Een gesprek heeft tijd nodig om op gang te komen, dat gaat niet zomaar de diepte in. Als dat proces steeds geïnterrupteerd wordt, gebeurt dat niet. Er is ook een soort angst voor diepe gesprekken. ontstaan Het moet vooral leuk en gezellig blijven. Als je niet goed weet wat er in je leeft, raak je van jezelf vervreemd en worden vragen over je gevoelsleven ook beangstigend.'

Is de mindfulnesshype niet een tegenbeweging? Jawel, maar er kleeft ook iets narcistisch aan. In stilte op zoek gaan naar je zelf, prima, maar deze wereld vraagt ook om kritische geesten, die betrokken zijn op anderen en handelend willen optreden. We moeten niet onze gedachten willen stop zetten, we moeten juist opnieuw leren nadenken. '

Hoe wapen jij jezelf tegen de techno-stress? Ik probeer niet langer dan vijf of zes uur per dag achter beeldschermen – inclusief televisie en smartphone- door te brengen en mijn mails slechts een of twee keer per dag te lezen. Dat geeft al een hoop rust. Toch heb ik zelf natuurlijk ook last van het voortdurend onderbroken worden van mijn concentratie. Ik probeer bewust met de tijd om te gaan, de dag te beginnen met muziek, met lezen, voordat er een scherm aangaat. Ook trek ik me regelmatig uit de stad terug om na te kunnen denken. De 21e eeuwse mens snakt naar rust. Naar een plek waar ruimte is voor periagogie, zoals Plato dat noemde: het over jezelf heen buigen en zorg dragen voor de ziel. Toen ik als student een paar weken door Portugal zwierf belde ik een keer per week naar huis. Verder stond ik er alleen voor. Die eenzaamheid kennen we nauwelijks meer. Nu is er die permanente navelstreng met thuis via de mobiel. Het voortdurend online zijn ontnemt ons vrijheid en avontuur.

Hang naar avontuur, vrijheid en een groots en meeslepend leven deden Joke Hermsen begin jaren tachtig naar Parijs trekken, waar ze filosofie en literatuur studeerde aan de Sorbonne. Een totaal ander leven dan het nuchtere bestaan van het Noord-Hollandse dorp Middenmeer waar ze opgroeide. Ze ontmoette er de dichter Henk van der Waal met wie ze later een relatie kreeg en terug in Nederland twee kinderen (inmiddels 19 en 15). We spraken heel veel over liefde en hoe je kon voorkomen dat liefde een sleur en een dwingend harnas werd. Ze sloten een soort Sartre- De-Beauvoir pact. We hielden allebei ons eigen leven, voelden ons vrij om ook op andere verliefd te worden. Inmiddels hebben ze na 25 jaar, geen relatie meer, maar delen ze vriendschap, ouderschap en schrijverschap. Hermsen werkt ook al lang niet meer als filosoof aan de Universiteit van Tilburg Ze rekende af met die tijd in de roman De profielschets, waarin Det van Vliet haar baan

als wetenschapper opgeeft als ze beseft dat het niet om de inhoud gaat, maar om macht en politieke spelletjes. Det van Vliet, het alterego van Hermsen - komt ook in Blindgangers weer voor. 'Misschien is Det mijn literaire alterego en staat ze voor mijn scheppende ik - verder hebben onze levens niet veel gemeen.'

Je boek is ook een zoektocht naar nieuwe manieren om de liefde vorm te geven. 'De helft van de relaties strandt en kinderen zijn de dupe van de vechtscheidingen die daarop volgen. Dat zijn 70 duizend kinderen per jaar, 1,5 miljoen gekwetste zielen op een hele generatie. Ik begrijp niet dat een zo wetenschappelijk gedomineerde samenleving als de onze die mythe van het eeuwige huwelijk in stand wil houden. Een beetje gezond verstand zou dan wel op zijn plaats zijn. We leven in een tijd waarin we zo'n vrijheidsdrang voelen en zo'n keuzevrijheid verlangen, dat het angstvallig vasthouden aan het huwelijk en vooral de eeuwige trouwgelofte op zijn minst bevreemdend is. Sterker, het romantische huwelijk is weer helemaal in. We weten dat mensen niet eeuwig verliefd blijven op een persoon. Waarom zou je elkaar niet andere verliefdheden gunnen? Er is niets dat zoveel creativiteit losmaakt als de liefde. Het zijn momenten waarop we door onze vastomlijnde identiteit heen breken en andere lagen in ons zelf kunnen ontdekken, waardoor we kunnen groeien.'

Het levert ook veel jaloezie en pijn bij de ander op. ?Dat is zo. Maar uiteindelijk weegt het misschien wel op tegen het verdriet. Het onderdrukken en ontkennen van wat je voelt, maakt verkrampde en rancuneuze mensen van ons. Dan gaan de stille verwijten ons leven bepalen.'

Ondanks jullie open relatie gingen jullie uit elkaar. 'We hebben onze verhouding tot iets anders omgebogen. Ik denk dat dit alleen mogelijk is, als je van meet af aan al rekening houdt met een einde, vooral als je samen kinderen krijgt. De meeste vechtscheidingen hebben namelijk te maken met torenhoge valse verwachtingen. Hele levens worden verscheurd, omdat men in de mythe van levenslang wilde geloven. Na 25 jaar hebben Henk en ik onze liefdesrelatie omgebogen naar een liefdevolle vriendschap. We wonen naast elkaar, delen de zorg voor de kinderen, lezen elkaars werk, brengen veel tijd met elkaar door. Mijn verliefdheid op beeldend kunstenaar Jaap de Jonge bleek niet slechts kortstondig. Dat kan gebeuren. Dat is pijnlijk, zeker, elk ombuigen doet nu eenmaal pijn, maar het is niet onoverkomelijk. Ik heb nooit zo geloofd in het klassiek burgerlijke gezin. Het is voor mij een veel te krampachtig en te gesloten stramien. We doorbraken ook vroeger die eenheid doelbewust door af en toe alleen weg te gaan of met een kind apart vakantie te vieren. Voor je het weet ben je namelijk als werkende ouders een soort organiserende bedrijfsunit geworden die alleen nog opdrachten aan elkaar geeft en overlegt over logistieke vraagstukken, maar geen werkelijke aandacht meer voor de ander op kan brengen.'

Maar hebben de jaren zeventig niet uitgewezen dat het open huwelijk niet werkt? 'In de jaren zeventig hadden we een seksuele revolutie, belangrijk,

maar het was geen amoureuze revolutie: iedereen deed het vrijblijvend met iedereen. Ik probeer een beeld te geven van alternatieve duurzame verhoudingen. Waar ik het over heb is een openheid op het gebied van de liefde, niet alleen op het gebied van seks. Want dan zou het alleen een zoveelste vorm van hedonisme zijn.'

En tegen dat hedonisme verzet je je juist. 'In onzekere tijden zoals die van de ons, maar ook aan de vooravond van de Franse en Amerikaanse revolutie, grijpen mensen naar de zekerheid van het materialisme en van de wetenschap: meten is weten en hebben is zaligmakend. De hersenwetenschap is op dit moment niet voor niets zo ongelooflijk populair - alles wordt gerelateerd aan de materialiteit van de hersenen. We zijn ons brein, zegt Dick Swaab. Als we het maar kunnen zien en meten, bestaat het. Maar dat is slechts een waarheid. Andere waarheden, die van de menselijke ervaring van liefde en kunst bijvoorbeeld, worden als onzinnig terzijde geschoven. Dat is een gevaarlijke reductie van de mens tot een machine. Als het wetenschappelijk-technologische denken en het materialisme overheersen is er nog maar een levenshouding mogelijk - die van het hedonisme. Kopen en genieten en gelukkig zijn. Ook zo'n farce trouwens, die hele zoektocht naar geluk. Geluk is een bijproduct, geen doel. Je bent gelukkig als je iets hebt bereikt: een vriendschap gevormd, echte liefde gevoeld, een schilderij gemaakt, een stuk op de piano gespeeld, een goed gesprek gevoerd. Er is iets gelukt en dat stemt gelukkig. Nu zoeken mensen naar geluk als iets wat op zichzelf staat. Dat is gedoemd tot mislukken.'

Maar dat meten is weten definieert toch de wetenschap? Dat is altijd zo geweest en is dus van alle tijden. 'Natuurlijk. Maar vroeger werd die zoektocht gecompenseerd door immateriele ervaringen. Inzichten die we krijgen door naar een muziekstuk te luisteren, een lange wandeling te maken of een gedicht te lezen. Economisch onnuttige zaken, maar voor het welzijn van de mens van het allergrootste belang. Een van de stellingen van mijn boek is dat dit evenwicht zoek is. We richten ons alleen nog op de materie. Ook in ons persoonlijk leven. Als we ons afvragen hoe we met onze lastige pubers moeten omgaan dan lezen we over het puberbrein. Als we willen weten hoe we onze baby moeten verzorgen dan lezen we een boek over het babybrein. De mens reduceren tot zijn brein, tot iets zonder wil, zonder vrijheid, zonder authenticiteit- dat is ongelovelijk armzalig. Het is de verdingelijking van de mens.'

Op de laatste pagina's van je boek suggereer je het bestaan van een soort hiernamaals. Geloof je daarin? 'Nee, een hiernamaals zou ik het zeker niet noemen. Misschien eerder de suggestie van een tussenland zoals de dichter Rilke dat verwoordt. Eigenlijk heb ik het hele boek geschreven om deze laatste twintig bladzijden te kunnen schrijven. Het gaat over het onzegbare. Het onzegbare is altijd de horizon van ons denken. geweest Er is meer dan wij weten of kunnen benoemen. Dit 'meer' is de bron van onze creativiteit, omdat het ons in staat stelt afstand tot de feitelijkheid van ons bestaan in te nemen. Als er niet zo'n surplus zou zijn, zouden we altijd hetzelfde herhalen. Maar die horizon van het onzegbare, van het immaterieele, lijkt in deze dagen uitgewist.

Dat heeft gevolgen voor de mens, omdat er geen lichtbaken over is waarop we ons kunnen richten. Wat er na de dood gebeurt, is voor ons een vraagteken. Ik wil daar geen nihilistisch uitroepeten – het grote zwarte Niets! – noch een religieus uitroepeten – De hemel! - van maken, maar het een vraagteken laten, die ons inspireert om te blijven zoeken, in beweging te blijven. Het gaat er niet om te weten wat dat surplus precies inhoudt, het gaat erom dat het opnieuw onze aandacht krijgt in de vorm van immaterieele ervaringen.'

Waarom is dat zo belangrijk? 'Volgens het nihilisme zijn er geen lichtbakens - waarden of idealen – meer die we kunnen nastreven en is een mens niets meer dan een genotzuchtig lichaam. Dat maakt ons tot cynische en egocentrische individualisten. Na de dood van god, betekent dit de dood van de mens, als we die mens tenminste als een creatief en empatisch wezen typeren en niet als een door het brein gestuurde machine. We worden pas mens als we over ons zelf en de wereld nadenken. Dat kost tijd en daar is rust voor nodig, maar, en dat is wat ik in Blindgangers probeer te laten zien, daar hebben we ook een horizon voor nodig, die gevormd wordt door datgene wat zich nog niet heeft laten benoemen. Mij gaat het om dit 'nog niet': het nieuwe, het beginnen, het vertrekken van daar waar je bent. Daar zijn idealen en utopische vergezichten voor nodig. Om ons in beweging te krijgen en alternatieven voor de liefde, voor de wereld, voor de samenleving te ontvouwen. Zo niet, dan zullen we blindgangers blijven, ongeleide projectielen, die niet langer weten waar het heen moet noch wat hen bezielt. Dan komen we, menselijk gesproken, weer in de ijstijd terecht. Een wereld bevolkt door koude, cynische geesten die alleen aan hun eigen belang denken. Mijn roman is een bescheiden poging een iets warmere luchtstroom op gang te brengen.

alternatief cv

wie: Joke Johanna Hermsen

geboren: 1961

beroep: schrijfster-filosoof

opleiding: Doktoraat literatuur en filosofie

laatste baan: docent filosofie aan de Universiteit Tilburg (2000)

boek op het nachtkastje: Het grote zwijgen, van Erik Menkveld

favoriete muziek: Bach, Barbara en Bob Dylan

filosoof: Nietzsche, Arendt, Lou Salome en Bloch

fijnste plek: platteland met uitzicht

ontspanning: zwemmen, muziek, lezen.

plek om na te denken: off line

laatst gedanst: 6 november, Amsterdam

genante gewoonte: roken

motto: tijd is hoop

